

AB'DE ÇOCUK İSTİHDAMI

Nilgün Tunçcan^(*)

GİRİŞ

Günümüz dünyası gerek bölgesel, gerekse global çapta pek çok bütünleşme hareketine sahne olmaktadır. Bu entegrasyon sürecinde özellikle güçlü ekonomilere sahip sanayileşmiş ülke ve ülke gruplarının “ÇEVRE” tabir edilen az gelişmiş ülkeler üzerinde yaptırım gücü olan veya olmayan ciddi etkileri söz konusudur. Artık ulus devlet kalkınma modelleri yerini sanayileşmiş ülkelerin çevre ülke politikalarını kendilerinininkiyle uyumlu hale getirmek üzere hazırladığı “YAPISAL UYUM PROGRAMLARI” na bırakmıştır.

Günümüz AB ülkeleri Sanayi Devrimi'nden bu yana pek çok aşama geçirmiştir. Değişen üretim teknikleri, gelişen teknoloji ve üretimin büründüğü “sermaye yoğun” karakter dolayısıyla AB'de bugün O dönemki çocuk istihdam biçimleri büyük ölçüde terk edilmiştir. Söz konusu yenilikleri aynı hızda takip edemeyen; ekonomileri büyük ölçüde emek yoğun üretime dayalı olup düşük maliyet yoluyla ihracat avantajı kazanma gayretindeki az gelişmiş ülkelerin ise, “ucuz emek” ihtiyacının bir sonucu olarak çocuk çalıştırmaya devam ediyor olmaları Klasik Ekol'ün “Az gelişmiş ülkelerin bugünü gelişmiş ülkelerin dünüdür” önermesiyle tutarlılık teşkil etmektedir.

Ancak sanayileşmiş ülkeler oluşturdukları bölgesel bloklara gelişmekte olan ülkelerin dahil olabilme şartlarını belirlerken, çocuk emeği kullanmamayı da kapsayan bir dizi sosyal tedbirin altını çizmektedir. Öte yandan Sanayi Devrimi Dönemi'ndeki oran ve koşullarda olmasa da AB'de çocuklar emek piyasalarında yer almaya devam etmekte, koruyucu mevzuat ve normlar Birlik sınırları içinde yaşayan göçmen çocuklar ve etnik azınlıklar için tam anlamıyla uygulanmamaktadır.

(*) İ.Ü. İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Araştırma Görevlisi

Burada tartışılması gereken; gerek Merkez, gerekse Çevre ülkelerinin çıkarlarına uygun olduğu iddiasıyla “ideal” olarak empoze edilen “YENİ DÜNYA DÜZENİ”nin ve bu düzenin parçası olabilmek için az gelişmiş ülkelerin hayata geçirmek zorunda oldukları “YAPISAL UYUM PROGRAMLARI”nın iddia edildiği gibi her iki ülke grubu için de aynı derecede faydalı olup olmadığı, ayrıca gelişmekte olan ülkelerin uymakla yükümlü kılındığı sosyal normların kapitalizmin geldiği bu noktada sanayileşmiş ülkelere sağlayacağı ekonomik çıkarlardır.

Çocuk istihdamı sorununun, niteliği itibarıyla yalnızca yaşandığı dönemi ilgilendiren bir problem olmayıp uzun dönemde beşeri sermayenin israf edilmesi anlamına geldiği gözönünde tutulduğunda bunu engelleyici herhangi bir tedbirin tartışmasız fayda sağlayıcı olduğu ortadadır. Ancak bugüne has olmayan bu sorun için AB'nin son dönem gösterdiği aşırı hassasiyet ve bunun asıl maksadı tartışılmalıdır.

SANAYİLEŞME VE ÇOCUKLARIN ÇALIŞMA HAYATINA GİRİŞİ

A. Sanayileşme Öncesi Çalışan Çocuklar

Çocukların emek piyasalarında en çok yer aldıkları ve en yoğun sömürüye maruz kaldıkları dönemin sanayileşme süreci ile yaşandığı bir gerçektir. Ancak Sanayi Devrimini çocukların çalışma hayatına girişlerinde başlangıç kabul etmek çocuk çalışması konusu geniş kapsamlı incelendiğinde bütünüyle doğru bir saptama değildir.

Çocuk emeğinin daha önceki devirlerde ve hatta eski çağlarda da kullanıldığına dair pekçok kaynak mevcuttur. “Bir kaynakta Sümerlilerde eğitim hakkından sadece üst düzey yöneticilerinin ve görevlilerinin çocuklarının yararlandığı ortaya çıkartılmıştır. Aynı kaynak alt tabakaları oluşturan ailelerin çocuklarının ise eğitim hakkından yararlanamadığından, tarlalarda ve diğer işlerde çalıştırıldığından söz etmektedir.”¹

Yukarıda da belirtildiği gibi çocukların endüstrileşme öncesi çalışmadıkları iddia edilemez. Ancak sanayileşme öncesi var olan bu çalışma aile gözetiminde, o zamanın koşullarına uygun olarak daha ağır bir tempoda ve çocukları fabrikalarda makinalarla yüzyüze getirmeden yürütülmüştür. Sanayileşme öncesi erkek çocuklar tarlada çalışmak, hayvanlara göz kulak olmak gibi yaşlarına uygun tarım işleriyle meşgul olurken kız çocuklar ise genellikle ev işleriyle ilgilenmişler veya ev içinde yapılan üretim çalışmalarına katkı sağlamışlardır.

¹ Betül Urhan, “Azgelişmişlik-Çocuk İstihdamı İlişkisi ve Türkiye’de Çocuk İşgücüne İlişkin Sorunlar”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü, 1996) s. 16.

Çocuk istihdamının tek bir döneme has olduğunun iddia edilemezliği konusunda farklı görüşler arasında mutabakat sağlanmış olmakla beraber bu sorunun en yoğun biçimde hangi dönemde yaşandığı, bir başka deyişle çocukların ne zaman en fazla istismara maruz kaldıkları konusunda görüş birliği sağlanabilmiş değildir. David Levine'in, yukarıda anlatılan, çocukların endüstrileşme öncesi daha hafif ve yumuşak koşullarda çalıştırıldıkları istikametindeki geleneksel yaklaşımını çürütmeye yönelik iddiası buna örnek teşkil etmektedir.

Levine'a göre ilk sanayileşme diye nitelendirilebilecek ve endüstriyel üretimin yeni yeni başladığı Sanayi Devrimi öncesi dönemde Avrupa'nın hemen her yerinde çoğunlukla testkil sanayine yönelik üretim yapılan kırsal alanlara rastlamak mümkündür. Egemen olan bu ekonomik faaliyetin en önemli unsurunu ise çocuklar teşkil etmektedir. Bu dönemde sahip olunan çocuk sayısı aileler açısından çok önemli ve belirleyicidir. Çünkü çocuklar çok küçük yaşlardan itibaren "işçi" olarak kullanılmaktadır. Levine çocukların en yoğun sömürüye bu dönemde maruz kaldıklarını ve daha gelişmiş makinaların kullanıldığı fabrika sanayine geçişle birlikte istismarın azalma eğilimine girdiğini iddia etmektedir.²

Çocukların hangi dönemdeki istihdam edilmiş biçimlerinin en zor koşullarda ve istismara en açık olduğu yönünde geleneksel yaklaşıma alternatif teşkil eden görüşler bulunsa da Sanayi Devrimi'nin çocukları emek piyasalarının önemli aktörleri haline getirdiği ve dönemin tüm emekçiler açısından insanlığın daha önce tecrübe etmediği koşullara sahne olduğu bir gerçektir.

B. Sanayi Devrimi ve Çocuk İstihdamı

18. yy'ın ikinci yarısından itibaren İngiltere'de başlayıp oradan tüm Avrupa'ya yayılan makinalaşma ve fabrika sanayiine geçiş sebep olduğu değişiklikler açısından yalnızca üretim biçimi ve ekonomik faaliyetlerle sınırlı kalmamış, yol açtığı köklü sosyal değişikliklerle de tarihe damgasını vurmuştur.

"Hızlı bir kentleşme ile belirlenen yeni bir oluşum ortaya çıkmıştır. ...Daha önceki ticari ilişkilerden doğan, esas itibarıyla deniz ve ırmak kıyılarında mevcut büyük şehirler yanında, yeni endüstri merkezleri bir nesil boyunca süratle oluşmuştur³." Çok küçük yaşlardan itibaren ailelerinden kopup çalışmak üzere bu merkezlere gelen çocuklar fabrikalarda yaşlarının ve kapasitelerinin çok üstünde zor ve sağlıksız koşullarda istihdam edilmiştir.

² Hugh Cunningham Child Labor and Industrialization, Geneva: Working Conditions and Environment Department, 1993, s.2

³ Nusret Ekin, Endüstri İlişkileri, İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., 1994. S.2.

Sanayi Devrimi ile birlikte çocuk ve kadınların çalışma hayatına girişleri üç neden de toplanabilir⁴:

Birinci neden ekonomik olup eşin veya ebeveynin ücretini tamamlamak gereğidir. Bu dönemde yeterli geliri olmayan işçilerin derhal evlenmeyi düşünmesi ve hızlı nüfus artışı da iktisadi yetersizliklerden kaynaklanmaktadır. İş bölümü ve üretim tekniklerinin sadeleşmiş olması kadın ve çocukların yoğun biçimde çalışma hayatına girişlerinin ikinci sebebini oluştururken ödedikleri düşük ücretlerden dolayı işverenlerce bunlara yöneltilen talebin fazlalığı ise diğer nedeni teşkil etmektedir.

Liberalizm ilkelerinin benimsendiği ve bireysel akit sisteminin egemen olduğu bu dönemde devlet sefalet ücretleri ve insan onuruyla bağdaşmayacak pek çok istihdam biçimi yanında çocukların günde 18 saate varan çalışma süreleri karşısında da kayıtsız kalmıştır.

Fransa'da günde 16-17 saat ayakta çalıştırılan çocuklara erkek bir işçinin gündeliği 1.5 Frank olduğu halde 50 santim dolayında ödeme yapılmıştır. Benzer durumlar Almanya ve İsviçre için de sözkonusu olmuştur⁵.

"Almanya'da sanayi okullarında küçük kızlar öğretmenin gözetimi altında kesin bir sessizlik içinde durmadan dokurlardı ve iyi, yeter derecede hızlı dokumadıkları zaman kamçılanırdı. Bu ülkede en çok çocuğu olan adam iyi yaşardı⁶."

Belçika'da çocuklar yetişkinlerle çoğunlukla aynı koşullara tabi olmuşlardır. Günde 13 saat çalışan çocuklar için haftalık çalışma süresi 78 saati bulmuştur⁷.

O dönemde tüm Avrupa ülkeleri için geçerli olan bu koşullar İngiltere'de çok daha yoğun yaşanmış ve endüstrileşme öncesi de varolan ancak Sanayi Devrimiyle birlikte mutlak bir istismar mekanizmasına dönüşen çocuk istihdamının en yüz kızartıcı örnekleri İngiltere'de tecrübe edilmiştir.

1850 yılında yayınlanan Mavi Kitap İngiltere'de çalışma sürelerinin çocuklar ve gençler açısından onbir, oniki saatin altına inmezken kimi yerde ondört saat hatta daha fazlasına ulaştığını belirtmektedir⁸.

Çocuklar en yoğun sömürüye İngiliz tekstil sanayinde maruz kalırken Lancashire ve Yorkshire'de sürdürmeye zorlandıkları "kölelik" tarzı çalışma şekilleriyle batının zihnine silinmez izler kazınmışlardır⁹.

⁴ Cahit Talas, Toplumsal Politika, Ankara: İmge Kitabevi, 1990, s.72.

⁵ a.g.e., s.73.

⁶ a.g.e., s.74.

⁷ UNICEF, The State of The World's Children, 1997, s.18.

⁸ Talas, s.69-70.

Litton Mill'de yiyeceklerini kapabilmek için domuzlarla mücadele eden çocuklara karşılık¹⁰ Manş ötesinde kimi ustabaşlarının verdikleri acımasız cezalarla ün kazanması¹¹ o dönemde çocukların yaşadıkları insanlık dışı koşulları ve maruz kaldıkları işkenceleri gözler önüne serrebilmek açısından önemli örneklerdir.

İleriki bölümde “Çocuklara Yönelik İlk Sosyal Politika Tedbirleri” başlığı altında daha detaylı incelenmeye çalışılan dönemin yasal düzenlemeleri çocukların ne denli sağlıksız ve gayri insani koşullarda çalışmaya mecbur bırakıldıklarının en açık kanıtlarını teşkil etmektedir.

İngiltere'de 1788 yılında kabul edilen “Baca Temizleme Kanunu’na o dönemde bacalar küçük çocukların bellerine ip bağlanarak bacadan aşağı sarkıtılmaları yoluyla temizlendiği için ihtiyaç duyulmuştur. Aynı şekilde 1841 yılında Fransa’da sekiz yaşın altındaki çocukların maden ocaklarında çalışmalarının yasaklanmasının sebebi de yaşları sekizin dahi altında olan çocukların, insafsızca, yerin metrelerce dibinde çalışmaya mecbur bırakılmalarıdır¹².

Çocuk emek piyasalarında en göze çarpan özellik hangi işte istihdam edileceklerine ilişkin belirleyici unsurun “cinsiyet” oluşudur. Tekstil sanayinde hem kız, hem de erkek çocuklar yoğun biçimde çalıştırılmış ve 1835 yılında İngiliz pamuk sanayinde toplam işgücünün % 43’ünü yaşları onsekizin altındaki çocuklar oluşturmuştur¹³.

Kız çocuklar çoğunlukla tekstil, konfeksiyon ve ev içi işlerde çalıştırılmış ve yine İngiltere’de 1871’de onbeş yaşın altındaki kız çocukların % 88’i bu üç kategoride istihdam edilmiştir. Erkek çocuklar için ise daha geniş bir yelpaze sözkonusu olmuştur. Tekstilin yanı sıra madenlerde, taş ocaklarında metal işlerinde ve tarımda çalıştırılmışlardır¹⁴.

⁹ Cunningham, s.1.

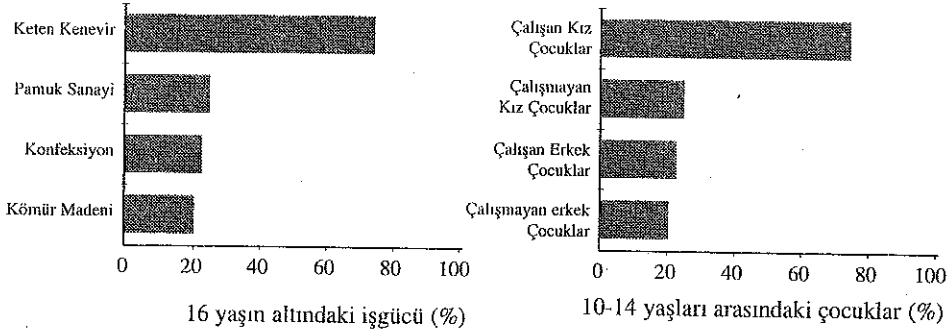
¹⁰ Bülent İlik, v.d. Sokaktan Ustalığa, Ankara: Ankara Soskalarında Çalışan Çocuklar Merkezi, 1994. s.23.

¹¹ Talas, s.70.

¹² Nur Serter, Giydirilmiş İnsan Kimliği, İstanbul: Der Yayınları, 1996, s.60-61.

¹³ Cunningham, s.2, 4.

¹⁴ a.g.e., s.4.

Kaynak : UNICEF. **The State of the World's Children. s.18.**

Bu grafikler “ücretsiz aile işçisi” olarak çalıştırılan çocukları kapsamamaktadır¹⁵.

C. Çocuklara Yönelik İlk Sosyal Politika Tedbirleri

Yeni teknikler, hızla artan üretim, en önemlisi gelişen teknoloji XIX. yy’da insanlarda yaşanmakta olan çağın “sonsuz bir ilerlemenin başlangıcı” olduğu duygusunu yaratmıştır¹⁶. Ancak pratikte yaşananlar bu ilerleyişin hiçbir Avrupa ülkesinde “ileri bir toplum” olmanın temel prensipleriyle bağdaşmadığını ortaya koymuştur.

İlericiliğin “adil gelir dağılımı” ve “toplumsal katmanlar arasında hareket serbestliği” diye özetlenebilecek temel şartları¹⁷ dönemin Avrupasında yerini yığınların yaşamı pahasına giderek zenginleşen ve eğitim hakkını monopolize ederek katmanlar arası mobilizasyonu imkansız kılan bir grup kapitaliste bırakmıştır.

İşçi sınıfı için ekonomik sıkıntılar zamanla sağlık sorunlarına dönüşmüş; yetersiz beslenmenin yol açtığı yaygın raşitizmin¹⁸ yanısıra genç yaşlarda artan ölümler ve çoğalan sakatlıklar “daha çok üretim” adına çocukların katlanmak zorunda bırakıldığı maliyeti gözler önüne sermiştir¹⁹.

Sanayi Devrimi sonrasında tüm Avrupa ülkelerine egemen olan bu sefalet koşulları sonunda liberalizm ilkelerinden kısmen de olsa feragat edilmiş ve devlet sosyal politika tedbirleri geliştirmeye mecbur kalmıştır.

¹⁵ UNICEF, The state of The World's Children, s.18.

¹⁶ Ekin, Endüstri İlişkileri, s.2.

¹⁷ Toktamış Ateş, Biz Devrimi Çok Seviyoruz, İstanbul: Der Yayınları, 1992, s.32.

¹⁸ Serter, s.61.

¹⁹ Talas, s.74.

“Çocukların korunması sosyal politikanın odak noktalarından birini oluşturmaktadır”²⁰.

1) İngiltere

Sanayi Devrimiyle birlikte mutlak bir istismar mekanizmasına dönüşen “çocuk emeği kullanımı”nın en zalim deneyimlerinin yaşandığı İngiltere’de parlamento, işçi çocukları korumaya yönelik yasal düzenlemeleri 1802 tarihinden itibaren gündemine almıştır²¹.

1802 yılında kabul edilen “Çırakların Bedensel ve Ruhsal Sağlıkları” isimli kanun çocukların günlük çalışma sürelerini 12 saat ile sınırlarken işverenleri yanlarında kalan çıraklara karşı çeşitli yükümlülükler altına sokmuştur. Buna göre işveren yanında kalan çırağa uygun yatakhane sağlamak, senede bir kere elbise vermek ve okula devamını temin etmekle yükümlüdür²².

Bu düzenleme sonrası işverenler yoksul ve kimsesiz çocukları çalıştırmaktan vazgeçmişler, söz konusu yükümlülüklerle tabi olmamak için yasa kapsamı dışında kalan çocukları çalıştırma yollarını aramışlardır²³.

1819 yılında çalışan çocuklara yönelik, ilkinde nazaran daha koruyucu hükümler içeren, ikinci bir yasa kabul edilmiştir. Bu ikinci yasayla işe kabulde en az yaş sınırının 9 olduğu hükmü getirilmiştir. 1825-1831 yılları arasında yukarıda değinilen yasaların kimi hükümleri iyileştirilirken, 1833’te kabul edilen yeni yasa koruyucu hükümlerin kapsamını daha çok sayıda çocuğun yararlanabileceği biçimde genişletmiş ayrıca yasal düzenlemelerin denetimi için devlete bağlı bir teftiş kurulu kurulmasını öngörmüştür²⁴.

Parlamento 1842 yılında 13 yaşın altındaki çocukların madenlerde çalıştırılmasını yasaklamış, 1870’te de zorunlu tam gün eğitime geçilmiştir²⁵.

2) Fransa

Fransa’da çocuk çalıştırılması ile ilgili ilk mevzuat 1841 yılında onaylanmıştır²⁶. Bu yasa 16 yaşından küçük çocukların tehlikeli işlerde çalıştırılmalarını yasaklarken, çocukların 8 ila 12 yaşları arasında işe kabul

²⁰ İlik, s.24.

²¹ A. Ayhan Velioglu, Genel ve Sosyal Ekonomiye Giriş, Ankara: Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi, 1975, s.130.

²² İlik, s.25.

²³ Talas, s. 266.

²⁴ a.g.e., s.267.

²⁵ ILO, Daha Alınacak Çok Yol Var, 1995, s. 3.

²⁶ a.g.e., s.3.

edilebileceklerini ve bu yaştaki çocukların normal çalışma sürelerinin günde 8 saat olduğunu hükme bağlamıştır²⁷.

1874 yılında çocuklara yönelik ikinci bir yasa kabul edilmiştir. Başlangıçta yalnızca kız çocuklarla sınırlı olan uygulama alanı zamanla genişletilmiş ve tüm sınıai işyerlerinde çalışan bütün çocuklar kanun kapsamına dahil edilmiştir. Yasa işe başlama yaşı ve çalışma sürelerine ilişkin koruyucu hükümler getirmektedir. 1892 yılında ise yukarıdaki düzenlemelerin koruyucu hükümlerini yükseltip, uygulamaya alanlarını genişleten üçüncü bir yasa kabul edilmiştir²⁸.

3) Almanya

Almanya'da çocukları korumaya yönelik ilk yasal düzenleme 1839 yılında Prusya'da meclisten geçmiştir²⁹. Yasa 9 yaşına basmamış çocukların fabrika ve maden ocaklarında çalıştırılmasını yasaklarken 9-16 yaşları arasındaki çocukların gece çalıştırılmamalarını hükme bağlamış, ayrıca çocuklar için günlük çalışma süresini en çok 10 saat olarak belirlemiştir. İkinci yasal düzenlemeyle de fabrikalarda çalışma yaşı 14 olarak belirlenmiş ve "ilk öğretim hakkına sahip olan çocukların çalıştırılması yasaklanmıştır"³⁰.

Yukarıda İngiltere, Fransa ve Almanya açısından ele alınan çocukları korumaya yönelik sosyal politika tedbirlerinin benzerleri aynı dönemde İsviçre için de sözkonusu olmuştur. Ayrıca uluslararası boyutta ortak çalışma standartları oluşturma gayretlerinin başlangıcı sayılan Berlin Konferansı (1890) ve Zürih Kongresinde (1897) de çocukların işe başlama yaşı ve günlük çalışma sürelerine ilişkin çeşitli hükümler getirilmiştir. Ancak bu çalışmanın konusunu esas itibarıyla Avrupa Birliği ve Birliğe üye ülkeler teşkil ettiğinden sözkonusu düzenlemeleri daha ayrıntılı işleme gereği duyulmamıştır.

AB'DE ÇOCUK İSTİHDAMININ BUGÜNKÜ DURUMU

A. Azalan Çocuk İstihdamını Etkileyen Faktörler

Avrupa'da çalışan çocuklar Sanayi Devrimi sonrasında da, özellikle I. ve II. Dünya Savaşları esnasında, benzer olumsuz koşullara maruz kalmışlardır³¹. Günümüzde ise "Çocuk istihdamıyla mücadele" amacına ilişkin olarak, en azından kayıtlı sektörde ve AB'ye üye ülkelerin vatandaşı olan çocuklar açısından, ciddi kazanımlar söz konusudur.

²⁷ Velioglu, s. 133.

²⁸ Talas, s. 287.

²⁹ ILO, *Daha Almacak Çok Yol Var*, s. 3.

³⁰ Urhan, s. 24-25.

³¹ İlik, s.24.

Çocuk emeği kullanımının azalmasında koruyucu mevzuat yanında artan ekonomik refah, ileri teknolojinin gerektirdiği nitelikli işgücü, AB'nin çalışma normları sayılabilecek UÇÖ sözleşme ve tavsiye kararlarıyla onaylanan uluslararası sözleşmeler etkili olmuştur.

1. Artan Ekonomik Refah ve Eğitime Yöneliş

Çocuk istihdamı ve çocuk emeği istismarının daha ziyade az gelişmiş ülkelerin sorunu olmasının temel nedeni fakirliktir. Milli gelir seviyesi düşük, adil gelir dağılımından yoksun ve toplumun geniş kesimleri lehine yeterli sosyal güvencelerin bulunmadığı ülkelerde çocuklar kaçınılmaz olarak aktif iş piyasalarında yer almakta ve çocuk emeği üretim faktörü olarak kullanılmaktadır.

Çocuk çalıştırılması konusuna aileler açısından bakıldığında belirleyici unsur ailenin gelir düzeyi ve çalışan bireylerin istihdam koşullarıdır³².

Eğitime ayrılmaları gerekli zaman ve enerjiyi çalışarak kullanmak zorunda olan çocuklar açısından bu mecburiyetin temelini aile bütçesine katkı gereği teşkil etmektedir. Bu durumdaki çocuklar ve aileleri için eğitimin oluşturacağı maliyet ise iki boyutludur. Bunlardan ilki ve dolaysız olanı parasız eğitiminden dahi yararlanabilmenin belli harcamalar gerektirmesi ve kitap, defter gibi okul araç gereçleri temin etmeye yönelik bu harcamaların aile bütçesine getireceği yüküdür. Dolaylı maliyet ise; eğitime yönelen çocuğun iş piyasalarına emek arz etmemesi sonucu ailenin mahrum kalacağı potansiyel kazançtır.

Bunların yanısıra eğitimin kalitesine olan güvensizlik, üretimin yoğunlaştığı sektörler ve üretim tekniklerinin gelişmişlik düzeyi ile bağlantılı olarak çok vasıflı elemana ihtiyaç duymayan az gelişmiş ülke ekonomileri, ayrıca eğitimin müfredat ve niteliği itibarıyla ihtiyaç duyulan vasıf düzeylerinde dahi eleman yetiştirememesi ve gençlerin okul sonrası iş piyasalarına girebilmek için ekstra bir takım özelliklere haiz olmaları ihtiyacı gelir düzeyi düşük ailelere eğitime ayrılan kaynağı "israf" diye düşündürmektedir.

Yoksulluğun beslediği gelecek korkusu eğitime olan güvensizlikle birleştiğinde çocuğa erken yaşta meslek edindirme kaygısı öncelik kazanmakta ve çocuklar küçük yaşlardan itibaren emek piyasalarına yönlendirilmektedir.

AB üyesi ülkelerde ise durum yukarıda anlatılanlardan farklıdır. "Gelir düzeyindeki artış ailelerin çocuğun ekonomik katkısına bağımlılığını azaltmış, eğitilmişlik getirisinin giderek artması da aileleri çocuklarını okutmak için daha çok güdülemeye başlamıştır"³³.

³² Urhan, s.42.

³³ ILO, Daha Alınacak Çok Yol Var, s.3.

1950-75 yılları arasında Avrupa Ekonomileri GSYİH'da, hızlı değilse bile, sürekli bir büyüme kaydetmişlerdir³⁴.

1970 yılı sonrası artış hızı yavaşlasa bile, AT-12 ülkeleri GSYİH'da devamlı bir büyümeyi muhafaza etmişlerdir. Ayrıca 1980-83 yılları arasında % 0.9 olan GSYİH artışının 1984-90 yılları arasında % 3.0'e yükselmesi yeni ekonomik düzenin AB'ye yönelik karlılığının göstergelerinden biridir.

TABLO I

AT'DE ORTALAMA YILLIK GSYİH ARTIŞI (%)

<u>Yıllar</u>	<u>AT-12</u>
1961-70	4.8
1971-80	3.0
1971-73	4.6
1974-80	2.4
1981-90	2.3
1980-83	0.9
1984-90	3.0
1991-93	1.1

Kaynak : Gülten Kazgan, **Yeni Ekonomik Düzen'de Türkiye'nin Yeri**, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, sa. 40.

Artan refah, aile bütçesinin çocuğun ekonomik katkısına olan ihtiyacını azaltmıştır. Bunun yanında, gelişen teknolojinin de etkisiyle, işverenler tarafından çoğunlukla kalifiye elemanlara yönelilmeye başlayan emek talebi çocukların ve gençlerin eğitime yönlendirilmelerinde etkili olmuş unsurlardır.

Nitelikli elemana yönelen talep artışı, işsizlik ve gelecek kaygısıyla mücadelede en etkin silahın eğitim olduğu gerçeğinin kavranmasına yol açmış ve ekonomik gelişimin de katkısıyla 15-24 yaş arası grup için AB-15'de, 987 yılında % 34 olan istihdam ortalaması 1995'te % 28'e düşerken, aynı yaş grubunda aktif emek piyasalarında yer almasının eğitimlerini sürdürenlerin oranı ise sözkonusu yıllarda % 49'dan % 58'e yükselmiştir³⁵.

³⁴ EUROSTAT, Youth in the European Union, 1997, s. 15.

³⁵ a.g.e., s. 19.

“Bir ülkede eğitime ayrılacak giderlerin miktarı, birçok değişkene bağlı olarak farklılık göstermektedir. Ulusal gelir, ya da birey başına düşen gelir miktarı eğitim harcamalarını etkilemektedir³⁶.”

TABLO II

KİŞİ BAŞINA DÜŞEN GELİR – 5. Sınıfa Gelme İlişkisi

Ülkeler	Kişi Başına GSMH (\$)	5. Sınıfa kadar gelen çocuklar (%)
Fransa	23470	94
Danimarka	28110	97
Hollanda	21970	95
Almanya	25580	95
Avusturya	24950	97
İtalya	19270	95
İsveç	23630	98
İspanya	13280	96
Finlandiya	18850	100
İrlanda	13630	96
Yunanistan	7710	93

Kaynak : UNICEF **Ulusların Gelişmesi Raporu**, 1996, s.37.

Söz konusu ülkelerin tamamında okula başlayan çocukların % 90'ından fazlası 5. sınıfa gelmişlerdir. Bu kriterin sağlanmasında % 100'lük oranla Finlandiya tabloda belirtilen ülkeler arasında en başarılı olurken, % 93 ile ilgili ülkeler arasında en başarısız olan ise Yunanistan'dır.

Ancak 5. sınıfa kadar gelme oranı kişi başına düşen GSMH miktarı ile karşılaştırıldığında; Fransa'nın, kişi başına düşen gelir açısından, Hollanda, İtalya, İspanya, Finlandiya ve İrlanda'dan daha zengin olduğu ancak burada 5. sınıfa gelme oranının söz konusu ülkelere nazaran daha düşük bulunduğu görülmektedir. % 94'lük bu oran Fransa'nın gerçekleşeceğini beklediği % 97'lik oranın da altındadır³⁷.

³⁶ Nusret Ekin, Küresel Bilgi Çağında Eğitim-Verimlilik İstihdam, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 1997-43, 1997, s.85.

³⁷ UNICEF, **Ulusların Gelişmesi Raporu**, 1996, s.37.

Birliğe üye pek çok ülke zorunlu eğitimi geliştirmeye yönelik reform programları hazırlamaktadır. Bu çerçevede bazı ülkeler çeşitli nedenlerle öğrenim gücülüğü çeken öğrenciler için alternatif eğitim programları hazırlarken, ülkelerin tümünde müfredatı güncelleştirmek ve müfredat yoluyla mesleki rehberlik hizmetlerini genişletmek hedeflenmektedir.³⁸

TABLO III

AB'de Bazı lkelerde Zorunlu Eğitim Süreleri

<u>ÜLKE</u>	<u>ZORUNLU EğİTİM SÜRESİ</u>
Almanya	12 Yıl
Belęika	12 Yıl
Hollanda	12 Yıl
İngiltere	10 Yıl
Fransa	10 Yıl
İtalya	9 Yıl
Danimarka	9 Yıl
Lxemburg	9 Yıl
Yunanistan	9 Yıl
İrlanda	9 Yıl

Kaynak : Aziz İlgazi, "Dünyada ve Türkiye'de ocuk İstihdamı", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İ., 1996) s. 20.

"Zorunlu eğitim süresi 10 ila 12 yıl arasında değişen ülkelerde okullaşma oranı çok yüksektir. Almanya'da % 99-100, İngiltere'de % 98-100'dr. Ortaokul ve lise dönemlerinde örnek verilen ülkelerde temel eğitimdeki okullaşma oranı çoğu kez sabit kalmıştır.³⁹"

Geçen 10 yıllık dönemde AB lkeleri tüm çocuklara en az 9-10 yıl süren temel eğitim sağlama hedefleri doğrultusunda genelde başarılı olmuşlardır. İrlanda'da herhangi bir mesleki vasıf kazanmadan eğitim hayatından ayrılanların oranı 1989'da % 7 iken, bu oran 1993'te % 5.57'e düşmüştür. Benzer Şekilde İngiltere'de 17-18 yaş grubu için zorunlu eğitimi tamamlamadan iş piyasalarına girme oranı 1988'de % 38 iken bu oran 1993 yılında % 23'e düşmüştür.

³⁸ European Commission, *Strategies To Improve Young People's Access To; And Their Progression Within, Initial Vocational Training*, ty, s.4.

³⁹ Aziz İlgazi, "Dünyada ve Türkiye'de ocuk İstihdamı", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İ., 1996) s. 20.

Fransa'da ise 1988'de % 13 olan zorunlu eğitim tamamlamama oranı 1991'de % 11'e inmiştir⁴⁰.

Bununla beraber; üye ülkelerde % 10-20 arasında değişen bir oranda zorunlu eğitimini tamamlamamış çocuk bulunmaktadır. Bu çocukların büyük bir kısmının temel mesleki eğitimi de tamamlamamış olduğu tespit edilmiştir⁴¹.

Almanya'da 1990-91 yıllarında yapılan çalışmalar orta öğretim öncesine ait diploması bulunmayan çocukların % 75'inin herhangi bir mesleki eğitim programına ya hiç başlamadığını veya bunu tamamlamadığını göstermektedir⁴².

Çocukların zorunlu eğitimlerini tamamlamalarına yönelik üç temel sebep tesbit edilmiştir⁴³.

(I) Çocukları motivasyondan uzaklaştıran, demoralize eden ve başarısızlıklarına yol açan eski öğretim biçimleri devam etmektedir.

(II) Geleneksel müfredat iş piyasalarına girmek için gereken bilgi ve nitelikleri kazandırmaktan uzaktır.

(III) Okullardaki düzenlemeler mesleki yönlendirme ve mesleki danışmanlık hizmetleri konusunda yetersizdir. Bu yetersizliğin temelini öğrencilere yeni meslekler hakkında bilgi vermek ve tavsiyelerde bulunabilmek için öğretmenlerle kariyer uzmanları arasında oluşturulması gerekli işbirliği teşkil etmektedir. Çünkü Fransa ve Almanya dışındaki ülkelerde bu tarz uzmanlar ya hiç bulunmamaktadır veya sözkonusu işbirliğinin nasıl sağlanacağına yönelik yeterli deneyimden yoksundur.

2. AB'nin Sosyal Politikaları

a. Çıracılık ve Mesleki Eğitim

Mesleki eğitim, ülkelerin yatırım hedefleri doğrultusunda ihtiyaç duyulan bilgi ve beceriye sahip nitelikli işgücü yetiştirebilmek için yürüttükleri teknik eğitim faaliyetleridir. Bu faaliyetler bir yönüyle işsizlikle mücadeleyi hedeflerken, diğer yandan gençleri ilgi ve yeteneklerine uygun alanlara yönlendirmek suretiyle insan kaynaklarının verimli kullanımı amacına hizmet etmektedir.

Mesleki teknik eğitim programlarına devam edebilmek belli bir temel eğitimi gerektirmekte ve pek çok ülkede zorunu eğitim sürelerinin uzatılmasıyla birlikte meslek okullarına başlayabilme yaşı artış göstermektedir.

⁴⁰ European Commission, *Strategies To Improve.....*, s. 12,22

⁴¹ a.g.e., s. 3.

⁴² a.g.e., s. 21.

⁴³ a.g.e., s. 21,25.

Mesleki teknik eğitim programları ya bir eğitim kurumunda yürütülmekte veya yaygın eğitim biçiminde gerçekleştirilmektedir. “Yaygın mesleki teknik eğitim programları arasında en önemlilerinden biri tanesi çıraklık eğitimidir⁴⁴.”

aa. Çıraklık

Çıraklar, eğitim amacıyla bir usta denetiminde çalışan öğrencilerdir. İşverenle aralarında sertifikalı bir usta gözetiminde resmi eğitime tabi tutulacaklarına dair imzaladıkları bir mukavele bulunmaktadır⁴⁵.

Çocuk emeği istismarıyla mücadelenin daha fazla eğitim ve mesleki eğitim gerektirmesi çıraklık eğitimi yaygınlaştıran iki temel sebebi teşkil etmektedir⁴⁶.

Çıraklık eğitiminin tamamlanması öğrencilerin eğitim süreleri sonunda tabi olacakları sınavda başarı göstermeleriyle gerçekleşmektedir. “Avrupa çıraklık eğitimi içerisinde hem verilen eğitimin kalitesini denetlemek, hem de çırakın eğitim seviyesini tesbit etmek bakımından çıraklık sınavının özel bir yeri vardır⁴⁷.”

İngiltere’de yürütülen çıraklık eğitimi diğer Avrupa ülkelerine göre çeşitli farklılıklar arz etmektedir. Burada eğitim süresi daha uzun olduğu gibi çıraklığa başlama yaşı da diğer ülkelere nisbetle yüksektir. Ayrıca çıraklığa yönelik herhangi bir yasal düzenlemenin bulunmadığı İngiltere’de çıraklık müfredat ve uygulaması toplu iş sözleşmeleriyle belirlenmekte ve çıraklar normal bir sınava tabi olmadan eğitimlerini tamamlayıp iş piyasalarına dahil olmaktadır. “İngiltere’de pek çok teknisyen ve mühendis çırak orjinlidir⁴⁸.”

Almanya’nın çıraklık eğitimine ilişkin kullandığı “ikili sistem” içerisinde Avusturya, İsviçre ve Danimarka’nın da bulunduğu pek çok ülke için örnek teşkil etmiştir. “Bu sistem, haftada bir gün resmi mesleki eğitim merkezlerinin teorik eğitimini, haftada dört günlük pratik eğitimle birleştirmektedir.”⁴⁹

Okul işyeri işbirliğine dayanan söz konusu model işverenler tarafından en kârlı method olarak değerlendirilmektedir. “Yani çıraklara eğitim esnasında yapılan masraflar onların üretime yaptıkları katkıdan daha büyük değildir.”⁵⁰

⁴⁴ Ekin, *Küresel Bilgi Çağında...*, s. 101.

⁴⁵ a.g.e., s. 107.

⁴⁶ Necati Kayhan, *Çalışan Çocukların Sorunları*, Ankara: Türkiye Orman İşçileri Sendikası Eğitim Yayını, 1997, s. 38-39.

⁴⁷ Kayhan, s. 41.

⁴⁸ a.g.e., s. 43.

⁴⁹ Ekin, *Küresel Bilgi Çağında...*, s.107.

⁵⁰ Kayhan, s.46.

Yapılan araştırmalar Avrupa Birliği ülkelerinde çocukların çoğunun orta öğrenimden sonra genel eğitim yerine mesleki teknik eğitimi tercih ettiklerini göstermektedir. Kız çocuklar için bu oran AB geneli için ortalama %57-59 arasında değişirken söz konusu oran Almanya'da %74'tür. Erkek çocuklar için % 62 olan AB ortalaması ise Almanya'da %81'dir.

Ancak Almanya'da normal eğitim süresini tamamlamadan çıraklık mukavelesini feshedenlerin sayısı 1988'den beri artış göstermiştir. Sektörler arasında büyük farklılıklar olmakla birlikte bu oran bugün %25 civarındadır. Bu öğrencilerin %50'si mukaveleleri birinci senede bozarken, % 27'nin ikinci senede, kalan %23'ün ise üçüncü ve dördüncü senelerde fesihini gerçekleştirdikleri tesbit edilmiştir.⁵²

Fransa'da ise çıraklığa giren çocuklar çoğunlukla okulda başarılı olamayanlardır ve çıraklığın yalnızca başarısız çocuklara özgü olduğu düşüncesi yaygındır.⁵³

AB'ye üye devletlerin eğitim ve öğretim politikaları vasıtasıyla Avrupa'nın yeni bilgi kazanımına dayanan bir "öğrenim toplumu"na dönüştürülmesine yardımcı olmak amacıyla komisyon tarafından yayınlanan "Beyaz Kitap" çıraklığa ilişkin aşağıdaki önerileri getirmektedir⁵⁴:

(I) Farklı Avrupa ülkelerinde faaliyet gösteren çıraklık merkezleri oluşturmak.

(II) Erasmus etkinliği çerçevesinde çırak mobilizasyonunu teşvik etmek.

(III) Avrupa çırak berati oluşturmak.

bb. Mesleki Eğitim Politikaları

AB mesleki eğitimi etkin bir itihdam politikasının temel unsurlarından kabul etmektedir. Ayrıca komisyon; sosyal eylem programında mesleki eğitimin temel insan hak ve ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır⁵⁵.

Sosyal Eylem Programı Avrupa çapında ortak bir mesleki eğitim politikası öngörmektedir. 1977 yılında Berlin'de kurulan "Mesleki Eğitimi Geliştirmek İçin Avrupa Merkezi?" buna ilişkin önemli bir adımdır⁵⁶.

AB'de 15-19 yaş grupları arasındaki çocuk ve gençlerin % 22.5'i mesleki eğitim görmektedir.

⁵² European Commission, *Strategies To Improve.....*, s.18.

⁵³ a.g.e., s.22.

⁵⁴ European Commission, *Community Social Policy, Current Status I January 1996*, s. 73.

⁵⁵ *The European Community's Social Policy*, European Documentation, 1978/2, s.21.

⁵⁶ a.g.e., s. 22.

TABLO IV
AB'de 15-19 Yaş Grubu Mesleki Eğitim Oranları (%)

Ülke	Oran
Belçika	47.6
Danimarka	20.6
Almanya	40.3
Yunanistan	19.0
İspanya	20.7
Fransa	27.7
İrlanda	16.0
Lüksemburg	27.6
Hollanda	30.4
Avusturya	55.8
Portekiz	11.4
Finlandiya	22.5
İsveç	41.1
İngiltere	11.9
AB Ort.	22.5

Kaynak: EUROSTAT, Youth in the European Union, 1997, s.29.

Avrupa Sosyal Fonu mesleki eğitime finansal destek sağlamaktadır. “1983'ten sona Avrupa Sosyal Fonu'nda yeni düzenlemelere gidilerek, Fon'un kaynaklarından %35'i gençlerin eğitime ve istihdamına tahsis edilmiştir.”⁵⁷

Komisyon, gelişmiş mesleki eğitim imkanlarının; Topluluk Sanayine, hızla değişen teknoloji ve piyasa koşullarına daha verimli adapte olmak konusunda yardımcı olacağı görüşünde olup, ayrıca eğitilmiş işgücünün bölgelerin kalkınması açısından önemli olduğu kanaatindedir.⁵⁸

⁵⁷ Ekin, Küresel Bilgi Çağında..., s.111.

⁵⁸ The European Community's Social Policy, European Documentation, 1987/2, s.21.

Avrupa Birliği'nin, bu düşünceler öncülüğünde hazırlanan, pek çok "Mesleki Eğitim Politikası" bulunmaktadır.

i. Leonardo da Vinci Programı

Beyat Kitap'ta, 1993'te büyüme rekabet ve istihdama yönelik ileri sürülen stratejinin ana unsurunu eğitim teşkil etmektedir. Vasıf derecesinin yalnızca verimliliğin değil, teknolojik ve organizasyonel gelişmenin de belirleyicisi olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda AB Konseyi, 6 Aralık 1994'te, üye ülkelere yönelik geniş çaplı bir mesleki eğitim politikası onaylamış ve Leonardo Programı 1 Ocak 1995'te yürürlüğe girmiştir.⁵⁹

Program, mesleki eğitime yönelik olup, amacı üye devletlerce sürdürülen etkinlikleri tamamlamak ve desteklemek için bir Topluluk mesleki eğitim politikası yürütmektedir.⁶⁰

Leonarda da Vinci Programı, birkaç yenilik önererek, Commett (Teknoloji Alanındaki Eğitime Yönelik Üniversiteler ve İşletmeler Arasındaki İşbirliği Programına İlişkin Komisyon), FORCE (Devam Eden Mesleki Eğitimi Geliştirmeye Yönelik Avrupa Birliği Programı), PETRA (Gençlerin Mesleki Eğitim ve Yetişkin Hayatına Hazırlıklarına Yönelik Eylem Programı) ve Eurotecnet (Avrupa Teknoloji Ağı) gibi oluşumları devam ettirmektedir.⁶¹

ii. PETRA Programı (Gençlerin Mesleki Eğitimi ve Yetişkin Hayatına Hazırlıklarına Yönelik Eylem Programı)

Program gençlerin eğitim seviyelerini yükseltmek ve mesleki eğitimlerini geliştirerek iş hayatına geçişlerini kolaylaştırmak için üye ülkeleri mesleki teknik eğitim sistemlerini gözden geçirmeye teşvik etmektedir.⁶²

Petra'nın amacı; tam gün süren zorunlu eğitim sonrası tüm çocuklara en az bir yıl olmak üzere mümkünse iki yıl ve daha uzun süreli mesleki eğitim imkanı sağlayabilmektir.⁶³

Programın mesleki eğitime yönelik hedefleri doğrultusunda alınan önlemler gençlerin eğitim sürelerini uzatacaktır. Böylece Avrupa Birliği'nde, 1980'lerden itibaren artan eğitim gören insan sayısı yanında, günümüzde, eğitimin süresi de uzamıştır.⁶⁴

⁵⁹ EUROSTAT, Youth in the European Union, 1997, s.18.

⁶⁰ European Commission, Community Social Policy, Current Status 1 January 1996, s.83.

⁶¹ a.g.e., s.68.

⁶² EUROSTAT, Youth in the European Union, 1997, s.18.

⁶³ European Commission, Strategies to Improve..., s.1.

⁶⁴ EUROSTAT, Youth in the European Union, 1997, s.15, 19.

bu çözüm yalnızca kayıtlı sektöre ve AB'ye üye ülkelerin vatandaşı olan çocuklara yönelik olmakla sınırlıdır.

AB'de çocuk istihdamı konusunun bir başka boyutunu da birliğe üye ülkelerde yaşayıp zor ve tehlikeli işlerde çalıştırılan göçmen çocuklarla, üye devletlerin üçüncü ülkelerde gerçekleştirdikleri üretimde "ucuz işgücü" olarak kullanılan üçüncü ülke çocuklarının oluşturduğu "Korumasız Çocuklar" teşkil etmektedir.

Üye ülkelerde sömürülen çocuk işgücünü etnik azınlıklarla göçmen gruplar oluşturmaktadır. Yunanistan'daki Çingene ve Arnavut topluluklar buna örnek teşkil etmektedir⁷⁰.

EUROSTAT istatistikleri 1991 yılı itibariyle AB-12'de yaşayan göçmen çocuklardan 0-13 yaş grubuna dahil olanların işgücü içinde payı bulunmazken, 14-24 yaş grubuna girenlerin payının ise % 16.5 olduğunu belirtmektedir⁷¹.

Ancak bilindiği gibi kayıtdışı sektörün varlığı ayrıca kimi ülkenin asgari yaş sınırı altında çocuk çalıştırması ve bunu gizlemesi istatistiklerin birbirinden farklı ve gerçek sayıyı vermekten uzak olmalarına yol açmaktadır⁷².

Portekiz'de 12 yaşından başlayarak inşaat sektöründe, zor ve tehlikeli koşullar altında, çalışan çocuklar mevcuttur.

Birliğe üye ülkelerden İrlanda ise çocuk yoksulluğu açısından tüm sanayileşmiş ülkeler arasında en önde gelenlerden biridir. Adil gelir dağılımının olmaması sonucu sanayileşmiş ülkelerde refah düzeyinden yalnızca yüksek gelirli ailelerin çocuklarının yararlanabilmesi anlamına gelen çocuk yoksulluğu, Lüksemburg Gelir Araştırmaları sonuçlarına göre, 1987 verileriyle İrlanda için devlet müdahalesinden sonra bile % 12 oranındadır.

Aşağıda Birliğe üye bazı ülkeler için devlet müdahalesi öncesi ve sonrasındaki çocuk yoksulluğu oranları verilmektedir.

⁷⁰ UNICER, *The State of The World's Children*. 1997, s. 20.

⁷¹ European Commission. *Report On The Education of Migrants' Children In The European Union*. s. 17.

⁷² İlik, s. 28.

TABLO VII
AB'DE Çocuk Yoksulluğu (%)

Ülke	Sene	Çocuk Yoksulluğu (Devlet Müdahalesi) Öncesi	Çocuk Yoksulluğu (Devlet Müdahalesi) Sonrası
Finlandiya	1991	12	3
İsveç	1992	19	3
Danimarka	1992	16	3
İsviçre	1982	5	3
Belçika	1992	16	4
Lüksemburg	1985	12	4
Hollanda	1991	14	6
Fransa	1984	25	7
İtalya	1991	12	10
İngiltere	1986	30	10
İrlanda	1987	30	2

Kaynak : **Ulusların Gelişmesi Raporu**, UNICEF, 1996, s. 45.

Küreselleşen dünyada gittikçe serbestleşen uluslararası ticaret rekabet gücünün ülke ekonomileri açısından önemini artırmış ve bu bağlamda çocuğu “ucuz emek deposu” olarak görme eğilimi yükselmiştir. Azgelişmiş ülkelerin entegrasyon süreçlerine dahil edilmekle birlikte bölgesel bloklarda “tam üyelik” statüsüyle yer alamamaları dolayısıyla sözkonusu bloklar için bağlayıcılığı bulunan pek çok koruyucu tedbirden muaf tutulmaları bu görüşü destekler niteliktedir.

Pek çok ülke belli düzeye kadar çocuk istihdamını kabul etmekle birlikte bunun yalnızca kayıt dışı sektörle sınırlı olduğunu ve bu çocukların ihracata yönelik üretim süreci içinde yer almadıklarını iddia etmektedir. Oysa taşeronlaşma ve alt işveren uygulamalarıyla bu çocukların emeği ihraç malı üretiminde kullanılmaktadır⁷⁵.

İçinde birliğe üye ülkelerin de yer aldığı ve “Merkez” diye nitelendirilen gelişmiş sanayi ülkeleri için azgelişmiş ülkelerde istihdam edilen çocukların emeğinden faydalanmanın bir yolu da pazarlama kanallarıdır. Mısır’da çocuklar

⁷⁵ U.S. Department of Labor, *By The Sweat And Toil Of Children*, 1994, s. 12.

tarafından ve ihracata yönelik olarak üretilen halıların batı pazarlarına Almanya aracılığı ile ulaşması buna örnek olacak niteliktedir⁷⁶. AB'nin az gelişmiş ülkelerde çocuk emeği kullanımına dolaylı katkısını ise "yapısal uyum programları" oluşturmaktadır. Bu programların öngördüğü politikalar çerçevesinde sosyal devlet ilkelerinden verilen ödünler eğitiminde fırsat eğitsizliğini arttırmaktadır. Kamusal eğitime yeteri kadar kaynak ayırlamaması, bu ülkelerde, daha fazla çocuğun eğitimden kopmasına ve küçük yaşlarda iş piyasalarına girmelerine yol açacak niteliktedir. Yapısal uyum programları yanında kamusal eğitime yeteri kadar kaynak ayırlanmamasının bir nedeni de borç batağı içinde bulunan çevre ülkelerin gelirlerinin büyük bölümünü bu borçları ödemek üzere kullanmaları gereğidir.

Önerdikleri sosyal tedbirlerin yarattığı somut birtakım faydalar tartışılmaz olmakla beraber gerek AB'nin gerekse UÇÖ'nün çocuk istihdamına karşı başlattıkları mücadelenin Avrupa'nın ekonomik çıkarlarına hizmet etmek amacıyla ne derece bağımsız olduğu sorgulanmalıdır.

UÇÖ kurulduğu günden itibaren çocuk emeğine olan duyarlılığını ifade etmiş ve çocukları korumaya yönelik pek çok sözleşme ve tavsiye kararı onaylamıştır. Ancak IPEC gibi çok kapsamlı bir projeyi Avrupa'nın diğer bloklar karşısında pazar kaygısına düştüğü bir dönemde hayata geçirmesi üzerine dikkat çekmeye değer niteliktedir.

Benzer biçimde, az gelişmiş ülkelerin gözeteceği sosyal standartların sanayileşmiş ülkeler açısından son zamanlarda çok önemli hale gelmesinin temelinde de; işletmelerin düşük maliyetli üretim arayışlarını ticari liberalizasyonla birlikte standartları düşük ülkelere kaydırmaları sonucu sanayileşmiş ülke halklarında oluşan yoğun iş kaygısının bulunduğu bilinmektedir⁷⁷.

SONUÇ

Eski çağlardan beri tüm dünyada sosyal sorunların en önemlilerinden birini teşkil eden çocuk emeği kullanımı ve istismarının en acı örnekleri Sanayi Devrimiyle birlikte bugün Avrupa Birliğini oluşturan ülkelerde yaşanmıştır.

Dönemin Avrupasında devletin liberalizm ilkelerinden taviz vererek emek piyasalarına müdahale etmek zorunda kalmasında uzun saatler boyu bedensel ve ruhsal kapasitelerinin çok üzerinde ve tehlikeli koşullar altında çalışmaya mecbur bırakılmış çocuklar önemli rol oynamaktadır.

⁷⁶ a.g.e., s. 62.

⁷⁷ Eddy LEE, "Globalization and Labor Standards: A Review of Issues", International Labor Review, Vol. 136 (1997), No 2 Summer, s. 176.

Bugün ise UÇÖ'nün ve Avrupa Komisyonu'nun aldığı pek çok sosyal tedbir AB'de çocuk istihdamıyla mücadele amacına ilişkindir. Bu kapsamda, özellikle bir dizi "Mesleki Eğitim Programı" dikkat çekicidir.

Birlik çocuk istihdamıyla mücadelede en etkin yolun çocukları iş piyasalarından okullara çekmek olduğu düşüncesiyle üye ülkelere yönelik köklü bir reform hareketine girişmiştir. Ancak diğer tarafta, uzun vadede Birliğe dahil olma koşulu olarak, az gelişmiş ülkelere dayatılan "yapısal uyum programları" bu ülkelerde eğitime yönelik kamusal yatırımların asgariye indirilmesini öngörmektedir. Bu durum söz konusu ülkelerde eğitim fırsat eşitsizliğini yaygınlaştırmaya ve daha çok sayıda çocuğun eğitim imkanı bulamayarak okul yerine iş piyasalarına yönelmesine yol açabilir niteliktedir.

Yapısal uyum programları liberalizm ilkelerine etkinlik kazandırılmasını öngörmektedir. Bu çerçevede az gelişmiş ülkelerden sağlık ve eğitim sistemlerini de kapsayan köklü bir özelleştirmeye girilmesi ve üretimlerinin dış pazarlara yönelik olması beklenmektedir. Programlardaki ilkeler Post-Fordist üretimin kuralsızlaştırdığı endüstri ilişkileri ile birleştiğinde koşulların çok nitelikli elemanların dışındaki çalışanlar için Sanayi Devrimi sonrasına dönüşmesi ihtimal dahilindedir. "Yeni Dünya Düzeni'nin çocuk emeği kullanımını arttıracığı iddia edilebilir.

Bütünleşme hareketine bölgesel boyutta bakıldığında ise AB'nin çocuk istihdamı konusuna olan duyarlılığının samimiyeti ve ekonomik çıkarlardan ne derece bağımsız olduğu sorgulanmalıdır. Zira "emek" üretimde maliyet unsuru olmanın yanında, yapılan üretimi emmek gibi çok önemli bir fonksiyona sahiptir. Birliğin kullandığı ileri teknoloji ile üretilen malların tüketimi hem yüksek gelir seviyesi, hem de adil gelir dağılımı, gerektirmektedir. Dolayısıyla "ucuz emek" gerek iç gerekse dış piyasada birlik mallarına yönelik potansiyel talebi azaltmakla, bu da sistemin devamını mümkün kılmamaktadır.

KAYNAKÇA

Ateş, Toktamış. **Biz Devrimi Çok Seviyoruz.** İstanbul: Der Yayınları, 1992.

Ekin, Nusret. **Endüstri İlişkileri.** İstanbul: Beta Yayınları, 1994.

Ekin, Nusret, **Küresel Bilgi Çağında Eğitim-Verimlilik İstihdam.** İstanbul: İstanbul Ticaret Odası, yayın No: 1997-43, 1997.

European Commission. **Community Social Policy.** Current Status I January 1996.

European Commission. **Strategies To Improve Young People's Access To And Their Progression Within, Initial Vocational Training.** Ty.

EUROSTAT. **Youth in The European Union.** 1997.

İlik, Bülent vd. **Sokaktan Ustalığa.** Ankara: Orman İşçileri Sendikası, 1997.

Kayhan, Necati. **Çalışan Çocukların Sorunları.** Ankara: Orman İşçileri Sendikası, 1997.

Kazgan, Gülten. **Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri.** İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1995.

Serter, Nur. **Giydirilmiş İnsan Kimliği.** İstanbul: Der Yayınları, 1996.

Talas, Cahit. **Toplumsal Politika,** Ankara: İmge Kitabevi, 1995.

ILO. **Daha Alınacak Çok Yol Var.** Ankara, 1995.

Velioglu, A. Ayhan. **Genel ve Sosyal Ekonomiye Giriş.** Ankara: Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi, 1975.

II. RAPORLAR

Cunnigham, Hugh. **Child Labor and Industrialization.** Geneva: International Labour Office, 1995.

European Commission. **Report On The Education of Migrants' Children in The European Union.** ty.

Federal Ministry of Labour And Social Affairs. **Child Labour In The World (Report Of the Federal Government).** ty.

UNICEF. **The State Of The World's Children.** 1997.

UNICEF. **Ulusların Gelişmesi Raporu.** 1996.

U.S. Department Of Labor. **By The Sweat And Toil Of The Children.** 1994.